

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 2 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. СИГЛИГЕТИЈА

С мађарског превео Благоје Бранчић

ДРУГИ ЧИН

Боричов табор на обали реке Шаја; с оне стране види се табор Белни. Расвитак.

Прва појава

РУЖА

(под оружјем, наслоњена на копље, укипљено)

И зора руди. Је л' због мене то?
 Види ли тајне мисли срца мог?
 Не буд' се, дане, да још бдијем ја,
 Не скидај ноћни вео с лица мог,
 Не издај ником мога срца стид,
 Што срамно гле у борби подлеже.
 Ја, коју отац, сина немајућ',
 У место сина на бој научи,
 Љубављу ево надам свладана;
 Ја, коју некад чека управа
 Над поноситим целим народом,
 Ни собом не знам, ево, владати;
 Ја, коју зваху ратном богињом,
 Јер бијућ' бој уз храброг оца свог
 Један пут убих вођу душманског —
 Једној се стрели не знам опрети,
 Већ, као луда, све је тражим још...
 Јој мени с мојом мушком мишицом,

Кад немам снаге, кад сам женски створ!

Из очију му севну искрица
 Те моје јадно срце занали.
 Кад причах нашу патњу, бегање,
 И како нас је деда гонио,
 У њега око засја сузама
 И те су сузе биле варнице,
 Што у мом плачу не угаснуше.
 Саучешће, тај дивни осећај,
 Распалило је *прво* моју груд,
 А после хвала, поштовање му —
 Из тог се разви трн и отров тај.
 Ја дођох у рај, ал уз пакао.
 Жену сам грозно стала мрзити,
 К'о пако сам... Ал њега заволех,
 Ох, заволех, к'о рајске сладости.
 Тек онда спазих предубоки јаз,
 Кад већ у њега бејаш упала.
 Јер нема наде... љуби љубавцу,
 А мени оста само скривен јад...

(свитање је све јаче; у табору се појављују војници)

Док живим, он то не ће дознати,
 Но љубићу га, док не погинем.
 Тек то нека ми добра срећа да,
 Кад погинем, да буде близу он,

Па кад ми крв истече скоро сва
И лик не узмож' већ руменети,
Да могу рећи: За те умирем! —
Одбаци шлем и даље вргни мач,
Да можеш као вила у небо:
Јер жива можеш гујом постати,
И мож' те како — омрзнати он;
Овако ће ме барем жалити. (Одјурн)

Друга појава

ШАМПИОН, ЧАНАД, ЈЕДАН ПАЖ.

ШАМПИОН (пажу)

Дај коња, док ми је још врела крв.
(паж оде)

ЧАНАД

Ти бунџаш, брале?

ШАМПИОН

Луд си, видим, ти;

А не видиш те вране над нама,
Што чегају, па да нас поједу?
Зар за нас ту мож' бити победе?
Ил шта ће, који битку изгуби?
Где наше војске, а где прѣко њих!
Онамо дичне, храбре делије,
Из целе земље изодабран цвет —
А у нас с брда с дола гомила,
Што хтеде пљачке, ал се превари;
Добро ће бити њој и гинути
Па још од војске, коју управља
Ко? Жена...

ЧАНАД

Ти си богме сустао!..

А ако к нама пређе војска та?

ШАМПИОН

У чуда веруј ти; ал Шампион не! —
Но ја сам нешто друго смислио,
Пре смрти неки план и освету,
Да једним махом
(показује руком како ће пробуразити)
све вас излечим.

ЧАНАД

Шта, преваром?

ШАМПИОН

Да, ево одох сам.

Везав на руку белу мараму,
Јер то је њихов знак за договор.

Кад стигнем пак до двора краљевског,
Мој доро већ је на то научен
И стаће одмах као укован —
А ја ћу сићи, па ћу унутра,
Бајаги да се краљу поклоним,
И тад ће рука своје свршити.
Хоћу л' на дору натраг добећи
То не знам, може бити друго што...
Сад с Богом! Ако буде друго то,
Ти онда почуј мудри савет мој:
Куда те очи воде — сели се.

ЧАНАД

Тог страх и зебња храбрим учини.

Трећа појава

ПРВИ ПОЉАК

Мени је сунце нешто криво,
Да Бог да, да му залаз видимо.

ДРУГИ ПОЉАК

Шта, опет кукаш!

ТРЕТИ ПОЉАК

Шта? Па ево чуј:

Јуче ти прођох табор кроз и кроз,
Па шта ли видех?

ДРУГИ ПОЉАК

Но?

ТРЕТИ ПОЉАК

Па видех то,

Да у зло коло упадосмо сви.
Вељаху, да ће уз нас устати
Цвет народа, па је ли ово цвет?
Но шта би онда *олош* био ту!
Куражаху нас, док на границу
Са војском ми к'о поток стигнемо,
Да ће се поток морем створити —
Но то је море слабих таласа...
Јер где, још и сад траје ослока.
А камо плиме, што се скањује?

ПРВИ ПОЉАК

Твој вид је, друже, претерано при,
Наш душманин је сила, заиста,
Но сила, коју сила притеже,
К'о буре, док га држи обручје:
Но студи ово, распашће се све.
А друго, зар је и нас мало баш?
Ил мора л' већа војска надбити?

Најпосле нисмо дошли на част маст,
 Већ ради, свето право бранити,
 Да осветимо народ погажен
 И окитимо чела ловором.
 Ратујмо, дакле, као витези,
 У место чистог свога образа
 Бежећи срам би кући понели
 А смемо л' то?

ДРУГИ ПОЉАК
 Не смемо! Тако је!

Четврта појава

БОРИЧ, ТОРДАЈИ, БОДОМИР, ФОЛКУНИ, ТИТУС, ТА-
 МАНИ. ПОЉСКИ И МАЂАРСКИ ВИТЕЗОВИ.

ТОРДАЈИ
 Шта уради то, краљу, за Бога!
 То није добар друг ти светово!

ПРВИ ПОЉАК
 А шта? Шта би то?

БОДОМИР
 Ја му световах —
 А ко је њему бољи друг нег ја?

БОРИЧ
 А мислим, да ће то одобрити
 И пољска браћа.

ПРВИ ПОЉАК
 Шта то, краљу? Шта?

БОРИЧ
 Од противника гласник дошао,
 Да јави, да посланство спремају —
 То јест ако се прима.

ТРЕЋИ ПОЉАК
 За што не?

ТОРДАЈИ
 Ал желе, вели, да смо и ми ту,
 Да сви главари чују поруку.

ПРВИ ПОЉАК
 За цело: треба да смо и ми ту,
 Јер без нас, савезника краљевих,
 И не сме бити какве погодбе.

БОРИЧ
 Тај услов бих им и сам нудио,
 А боље кад га сами ставише.

ТОРДАЈИ
 И биће збора и преговора!...

БОРИЧ
 Већ шта? Да бежим, да се уклањам?
 Зар није са мном право, правда, Бог?
 Ја круну ваљда нисам красти рад
 Већ као своју извојевати,
 Не желим само грубу победу,
 Но моје право да ми признају.
 Савладати их шта би вредило,
 Да не добијем срца њихова?
 Клањање мора ићи од срца,
 Господству, власти, то је станац кам,
 Грађанска љубав, верност, оданост.

БОДОМИР
 Шта страхујете? Зар је страшна реч?

ТАМАНИ
 Баш ако је, ти мораш надбити.
 И ја ћу знати што говорити:
 Говорићу о клању арадском,
 Јер пако не зна таква недела,
 Нит небо зна толико праштати,
 Да ико такво што заборави.

ФОЛКУНИ
 Па ко и после још не увиди
 Да ј' оно крви жедна фурија,
 А наш краљ сушта благост, невиност,
 Тај мање види него слепи краљ.

ТОРДАЈИ
 Ја стреним, не ће бити добар крај.

БОРИЧ
 Пет! На пољу се чује коменај.

БОДОМИР
 Војници стреме према обали
 А прџко ено опет гомила —
 Да видим шта је; хајдмо, господо!

Пета појава
 ТИТ, (за њим) ЧАНАД; пређашњи.

БОДОМИР
 Тај беше богме преко.

БОРИЧ
 Шта се зби?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

ТИТ

Од једног очевидца дознадох,
Он баи у реци коња купаше, —
И виде, где на оној обали
Од једном велик метеж настаде,
И душмани се устумараше,
За коњаником неким јурећи.
Овај с баира скочи у воду
Но за њим одмах стиже и други
Те и он скочи, оног гонећи,
На то се после стекло више њих.
Кад тамо, ко је гоњен? Шамшон наш.
И гонилац га стиже, прободе,
Те само коњ се празан спасао.

СВИ

Је л умро?

ТИТ

Да, одмах потону.

БОРИЧ

Шта ли га у стан њихов однесе?

ЧАНАД (ступа на среду)

Луд план, од ког га залуд одвраћах,
Но ако му је испо, добро је,
Јер душмани ће горко плакати,
Кад виде да — без краља осташе.

БОРИЧ (пренеражено)

Без краља?! Шта је хтео несретник?

ЧАНАД

Да отмичара смакне са света, —
И рекао бих, кад се жртвово,
Да рачун тај не беше бесмислен,

Јер све их ено смете, забунни,
А трепет њин је наша победа.

БОРИЧ

Зар трепет њин! Па то је рачун тај!
А је л то за нас лепо, часно, је л?

ТРЕТИ ПОЉАК

Зар изненада смаћи богаља,
Који се не зна сам ни бранити!

ТОРДАЈИ

Ал на скупштини зна убијати
То уме, може!

ПРВИ ПОЉАК

Макар! Гадно је,
Зло злим се не сме никад враћати.

БОРИЧ

Не желим богме, да је испо план. —
Што не знадох.... Заробио бих га.
(С поља се чују трубље)

БОДОМИР

Посланство. Не ће бити испо план,
Јер друкче не би дошли.

БОРИЧ

Дајте знак!
(Одговарају трубљама)
Витези, браћо, ја сам дао реч,
Ко жели доћи, може слободно,
И како хоће, може зборити;
Стрпељиво их дакле слушајмо,
И без зла срца одговоримо,
Не правдајмо се, кад смо праведни.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховљеца

Превео с пољског Рајко

(Наставак)

ан беше ведар, а зраци сунчани осветљаваху целим својим блеском ту чету лепих жена, међу којима доиста краљеваше Јадвигина слика и прилика. Та јасна прилика, бела, узвишена, окружена сунчаним блеском, која ступаше полакко за дирљивим звуцима лутње, као у заносу, учини чудан утисак на пана Маћка.

— Ала да је — помисли — ту узвишену кнегињу намесити у кожмињски замак?... Шљакта би пала на колена пред њом. Пјастовска крв... да јој се дода моја моћ, Великопољска би била боља, него жегањска кнежевина. А чему се она може надати? Каки ландграф или макар и таки глоговски кнез није бољи од мене...

Постанем војводом великопољским, оженим се Цјастовском кнегињом, а после...

Силом се мораде отргнути од тих сањарија, тако му се опе свиђаху. Науми да се дуже позабави на жегањском замку, да испита намере Хенрикове и да се приближи Јадвизи

Али ни једно, ни друго не беше лако. Јадвига гледаше на њега с великом охолошћу, две три речи изусти кроз зубе, па одмах одлази с читавом својом пратњом, не поклањајући му веће пажње. Говораше с њим, као краљица с подаником, а кашто као кроз сав, као да га не види.

За то га она лепа жена мршаваго Готфрида дариваше увек значајним погледом и ласкавим речима, старајући се очевидно да одврати његове мисли од Јадвиге.

— Охола је то женска! — говораше често Маћку. — Увртила је у главу, да ће бити краљица, па обичне витезове не ће ни да гледа.

А кад му то говори, погледа му нежно у очи, као да хоће да искаже тим погледом оно, што јој уста још не смедоше да кажу.

Пан Маћко је то добро распознавао, зл' се смејаше у себи тој осетљивости; а љуто га гневљаше равнодушност Јадвигина, особито, што ни кнез Хенрик, ако и беше врло пријазан спрема њега, не заподеваше поверљивих разговора. Био је с њим до душе, шировао, а кад се поднапије, бивао је разговоран, само онда најчешће говораше о своме високом роду и љубаше се на неправедну судбину.

Један пут, а беше то већ након дужега боравка пана Маћка на жегањском двору, расприповедао се кнез више, него обично.

— Одосмо сунуврат! — говораше, седећи за столом, а насловив на руке велику главу. — Чеси држе Глогов, Казимир заузео Вехов, а маркграфство брандебуршко, моју баштину, јер ја сам најстарији син Мехтилде Брандебуршке, уграби Лудвик Баварски као свој феуд, кад се силом попе на цараки престо...

— Пана је судио ту ствар... уплете се Маћко. Хенрик тресну шаком о сто.

— Судио! — повиче, — судио је! Па ако је и рекао, да сам ја прави наследник маркграфства, ипак је испало тако, да је Брандебургија пропала за нас на веке векова... Не ће је више видети Цјастовци, не ће видети! Реци то и своме краљу, кастелане. Место што нам је отео Вехову, опустошио Тенаву, боље би можда било, да је брату по крви помогао, да поврати

то маркграфство... Пропало је оно... на веке векова пропало!...

И растужи се најзад до суза кнез, спомињући о том. Дебели му образи час побледе, час поцрвене. Испод очију погледаше на мршаваго Готфрида, који сеђаше до њега бутећи.

— Ђаво ће нас однети, је ли тако? — зашита.

— Тако је! — одврати Готфрид.

— Крепао да Бог да! — дрекне кнез. — Пореци, а не лажи!

Борковиц је готов то рећи Казимиру, љубљеноме брату, да се радује, како више нема шлеских кнежева...

Засмеја се подругљиво, искрену пехар вина и пљуну.

— Хеј, хеј! — муцаше даље, јер му већ ниће помуги мисли у глави — користе се сви нашом баштином... Лоје угарски ће да се шири на пољском престолу... а ја, Цјаст, угушићу се у том Жегању!...

Опет погледа на Готфрида.

— Готфриде! — крикну, — ти спаваш? Говори што, јер мене боли језик...

— А шта знам рећи... — прогунђа мршави Немац, јемачно већ навикнут на такве сцене, — шта знам рећи?... зло је!

— Не лажи! — цикне Хенрик, — како зло?... Така јадна стока, као ти, не би смела у очи погледати ни једном честитом немачком ландграфу, а ти седиш са мном, као са себи равним!... са мном, кнезом!...

Готфрид се маче, али заћута, а Хенрик га гледаше злобно и презорно.

За час уздахну.

— Е... — рече — да сам ја краљ пољски, или бар брандебуршки маркграф, онда бих ја тебе, Готфриде, попео тако високо... тако високо... да не би могао видети, шта се доле догађа... А овако... шта? вучеш се за мном, као сенка и чкиљш...

Наже се Маћку и шапну:

— Јеси л' ти видео његову жену?... Дивота од жене!...

Засмеја се и мљесну језиком.

Пан Маћко већ од дуже времена не обрађаше пажње на оно, што кнез говораше и, забављен својим мислима, вребаше само прилику, да вешто изнесе пред кнеза своје планове и да га искуша, како је расположен према њему. Хенрик изгледаше данас пијанији, него обично; падаше често у сету, говораше о својој изгубљеној величини, — тренутак изгледаше згодан.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

За то се претвараше пан Маћко, да не чује питања о жени Готфридовој, па, користећи се тим, што се кнез њему обратио, примакне се још ближе и рекне:

— Доиста вас, кнеже, неправедна судбина сналази... Али судбина се та може поправити разумом, ако не снагом...

Хенрик избечи у њега велике очи, ћуташе часком, а после махну руком и плуну.

— Ех! — одазва се, — снаге беше некада, сад више не... сад не!... Железним ме зваху, јер сам чешким пешама приврућивао, колико се год могло... али сад — тешко је... старост!...

— Треба тражити млађих савезника... — примети Борковиц, — таквих, који би имали одважности и моћи... Великопољска вашег деда Хенрика памти... спомиње...

Кнез скочи и пограби Маћка за руку.

— Спомиње! — крикну.

И хтеде још нешто рећи, ал' се уздржа, узмаче од Борковица и опет га гледаше избеченим очима, као да хоћаше да га прокине.

— Па шта онда! — засмеја се за час. — Љубљени брат Казимир има снаге... не ће пустити!...

Пан Маћко не хтеде говорити отворено, само жељаше да испита мисли Хенрикове, а сумњаше да ли ће га он разумети, кад је пијан.

— Не велим ја — рече за час — да се ту треба мерити снагом с Казимирем. Али да сам на вашем месту, тражио бих у Великопољској такога човека, који би могао онде постати намесник... све и сва... Ђерка је ваша, кнеже, Јадвига, врло лепа... могла би бити краљица... Таки би је великиш радо узео... не тражећи мираза. Добило би то, што би се у Великопољској старе успомене окренуле унуци Хенриковој, који се је звао пољским краљем, окренуле цјастовској крви.

Кнез слушање, не прекидајући га; само му се уста чудновато мицаху, дебело му се лице згрчаваше, као од пригушена смеха; а на велике, у Маћка избечене очи навреше сузе.

— Муж ваше ћерке — говораше даље Маћко, не гледајући у кнеза, јер тако се беше занео својим мислима, — муж кнегињице Јадвиге, имајући снаге и богатства, имајући за собом шляхту и народ, могао би временом од намесника...

— Ха! ха! ха! — груне наједаред Хенрик у тако грохотан смех, да се све разлегаше...

Маћко се сиповито врицу, а кнез се окрете мршавом Немацу.

— Чуј, Готфриде — крикну — шта он говори!

— Чујем — проусти Немац, и сухо се насмеши.

Тај смех распомами пана Маћка горе, него гласни грохот кнежев. Погледа на Готфрида с таком мржњом, као да га хоћаше убити тим погледом.

Ђипи од стола.

— Чему се смејете? — дрекне грозно.

— О... о... о!... — повиче Хенрик, трзајући се наједаред, — а по том се видело, да беше господар својих мисли, у паточ нићу и привидној несвести — не љути се, кастелане, не љути!... Готфрид има ту луду навику, да се смеје, кад му ко озбиљно говори, а ја сам сувише пио, па му је срце весело... Али знам — додаде за час — шта си хтео да кажеш... Тај великопољски пан... намесник... то си ти!

Борковиц стојаше намрштен и ћуташе.

— Но... но... — говораше даље кнез, испод очију злобно гледајући на њега, — седи, да се поразговоримо. Јер оно, знаш, Јадвига...

Окрете се наједаред Готфриду.

— Како ти мислиш? Јадвига... шта?

— Ваља да буде краљица... — рече кратко Немац.

— Ето видиш — заоупца Хенрик и рашири руке, управљајући опет злобан поглед к Борковицу. — Ето видиш!... Јадвига ваља да буде краљица... тако јој веле сва гатања, тако вели Готфрид и његова лепа жена Мехтилда, тако вели цитраш Јадвигин, хроми Улрик, који јој, од зоре до мрака, пева и свира чудне песме... Еле чини јој се, да већ и јест краљица... Носи круну, не гледа на људе, па ни са мном, жеганским кнезом, не ће да говори... А ти би хтео... ха! ха! ха!

Пан Маћко опет скочи као на иглама.

— Но, не срди се! — дометну брже боље кнез, гушећи смех. — То тај мршави скот, Готфрид, опет ме натера на смех... А ја против тога, кастелане, не бих имао ништа... Ти си красан господин... достојан... бићеш намесник — то је све лепо! Само питај Јадвигу, хоће ли дотле да буде кастеланка...

Борковиц свом снагом стишаваше срцбу, која у њему киљаше. Лукава добродушност кнежева шибаше га по души љутом поругом, коју осећаше у свакој речи; дражаше га смех његов, а особито израз на лицу мршавага Немца, који

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

час бацаше на њега проишцаве, а цуне злобе, погледе. Да је слушао своју напраситост, био би већ одавна прекинуо тај разговор и от-
правио како треба лукавог кнеза, који га оче-
видно омаловажаваше, — али обзирност и жива
жеља, да успе са својим честољубивим смеро-
вима, заповедаху му да још ћути. Еле уједаше
се за усне до крви и гуташе патраг напрасите
речи, које му истрчаваху на уста. Али осећаше,
да већ не ће дуго издржати.

Кнез, међу тим, гледаше удиљ на њега испод очију, а на дебелим уснама имађаше под-
ругљив осмех.

— Питај Јадвигу — понављаше — питај
Јадвигу... Или знаш шта? — повиче за час,
ударајући се руком по челу, као да се наједаред
досети нечему, — Јадвига хоће да буде кра-
љица... па да се обратиш на млађу, Ану...
Даћу ти ју — за... десет година!

Имевање беше и сувише очевидно. Ана
беше још дете. Мршави Готфрид прену гласно
у смех, а кнезу се тресијаше трбух од пригу-
шена смеха.

Борковиц тресну шаком о сто тако јако,
да се пехари поизвраћаше — и устаде. Жиле
му набрекеше по челу, на лицу изби пламен
гнева, а очи стрељаху надовитим блеском.

— Подемеваш се, кнеже! — крикну. — А
ја ти кажем, да сам ја таки шљактић, који за
подсмех плаћа, мршавим Немцима, шаком, а кне-
зовима сабљом!

Хенрик Железни још јаче избегли очи, на
зину у Борковица. По зацрвеном му лицу пре-
леташе променљив израз злоће, охолости и под-
ругљивости. Дике се, као да хоћаше устати,
ал' се опет умери и пагло окрете Готфриду.

— Чуј, Готфриде! — повиче, — чуј, шта
он збори... та он те наружи!...

Мршави Немац зачкиљи, погледаше час на
кнеза, час на Борковица. Јемачно му не паде
слатко тај призив Хенриков.

— Кукавица је! — засмеја се Маћко, у
коме је крв узаврела. — Подао слуга помаже
своме господару у глупу смеху... а обојица...

Напрасан гломот заглуши увреду, која Бор-
ковицу већ беше на језику, јер не владаше више
собом од беснила. Кнез ћипи тако избебуха од
стола, да се је превратила клупа, на којој се-
ђаше.

Укочи се читавим својим дивским телом и
погледа поносито. Лице, које се оточи добро-

душно осмехиваше, засја наједаред изразом не-
обична достојанства.

— Готфриде, грофе на Хохенбергу — рече
— знаш, шта ти ваља чинити... Оружју твоме
нека Бог помогне, да осветиш срамоту... А ти,
господине Борковицу, памти, ко сам ја... Примео
сам те под свој кров, а ти ми плати увредом...
За то се ослони на божји суд, а ако те западне
победа, одлази — не ћу да се светим!

Борковиц ћипаше, као бесан. Хтеде да пре-
кине, али груну само у подругљив смех, јер
кнез говораше то великим гласом, не дајући му
да дође до речи. А кад изговори, изиде из собе,
остављајући самога Готфрида, који, наслоњен на
сто, стајаше сада блед, али укочене главе, и ме-
раше Маћка изазивним погледом.

Борковиц најже за кнезом али му на вратих
закрчи пут мршави Готфрид.

— Чувај се! — рече. — У нашој си вла-
сти; твоја дружина не ће одолети нашој посади...
ухтеш ли учинити насиље, погинућеш!

— Ти ћеш погинути, одвратни костуру! —
цикну Борковиц и, отиснув песницом Готфрида,
излети на поље.

Али није сад хитао за кнезом, него својој
дружини. Знађаше он, да му Готфрид није ба-
дава претио и да се, у овај мах, не може онако
осветити, како је желео. И богме кад истрча на
двориште од замка, опази одмах, како се скупља
читава витешка посада жеганека и већ стоји под
оружјем. Каније се затварају на замку, а на
њих се постављају јаке страже.

— На коње! — крикну пан Маћко својима.

Дуго се не чујаше ништа осим звекe оружја,
хрзања коња и вике, у којој се најгромкије ис-
тицаше глас Маћков. Хитно му беше, да сврши
ту борбу и да што брже остави тај замак, па
да спрема љуђу освету охолеме кнезу. Све веће
га бесвило спонадаше, шкргуташе зубима и
псоваше. Најзад се постројише. С обе стране
пространога дворништа сврсташе се оружани ре-
дови Маћкове дружине и жеганеке посаде; први
у ејајној опреми и блиставим шлемовима, други
жалосно одевени, али за то јачи бројем. На челу
својих другова изјаха пан Маћко, сав окован у
железо, са штитом на левој руци, с копљем у
десници. Из редова жеганеке посаде изјаха мр-
шави Готфрид, на велику дорату, исто тако у
оклопу, то јест у панциру од жичаних прсте-
нова, а на глави имађаше голем, тежак шлем,
испод кога се помањаше само доњи део лица.

Међу тим се већ спусти ноћни мрак, — за то би заповеђено, да се ужегу велике буктиње, које држаху подаље момци на коњима, а које жестоку светлост бацаху на опрему и обличја витешка. У том осветљењу, које се бораше са све већом ноћном тамом, изгледаху они као железни кипови, иза којих се сноваху по земљи још веће сенке, дивске, чудновате.

Пан Маћко изјаха напред и обазре се у

(Наставиће се)

наоколо. Подаље, у ходнику на ступове, скупила се читава гомила радозналаца. У натов суну опази око Маћково са свим јасно велику, дебелу прилику Хенрикову, а поред њега чињаше му се да види белу, виту Јадвигу и у црно завијену лепу жену Готфридову. Та потоња као да се истицаше, да добро види борце. А Хенрик се нагињаше к њој и говораше јој нешто, гласно се смејући. Јемачно се подемеваше као обично.

ПОУКА

ПЛИНИЈЕВО ПИСМО О ХРИШЋАНИМА

(Epist. X, 97)

(из нештампааног дјела: Плиније млађи и његово доба. Сврха првог и почетак другог доба по Исусу)

(Свршетак)

Али за вријеме нашег писца Рим није још поставио јасне законе против те нове вјере, нити су царски намјесници знали, какав је тај злочин, за који су онако страшне казне прописане. У свом писму поручује Плиније овако цару: „Ја још нијесам никада присуствовао такову процесу, те е тога и не знам, како ћу водити истрагу и како ћу казнити; не знам, хоћу ли узети у обзир разлику, што је у годинама оптуженика, не знам, смијем ли поступати с млађим као с старијим; не знам, хоћу ли опростити покајнику; заслужује ли само име *Хришћанин*, да тога и тога подесам, и ако на њему никакве друге љаге није? Разумију ли се под тим самим именом и злочини?“ Ето гдје и сам царски намјесник не зна, како да схвати закон; у исто доба пак велика неприлика, у којој се наш писац налази, јасно нам доказује како се је ондашње друштво мало интересовало за Хришћане. Ти обожаваоци „једног незнатног човјека“ били су, како смо видјели, већ у приличну броју и могли су већ задавати страха непријатељском друштву; али оно није опет ни чим показивало, да се њих управо боји; чврсто је било увјерено, да никаква страна сила не ће потрести широки темељ римске државе. Али Трајан, који је у свом одговору на Плинијево писмо изријеком наредно, да се с Хришћанима благо поступа (наравно, увијек у смислу ондашњих закона), и да се судица не смије осврћати на анонимне оптужбе, Трајан је опет у чисто римском духу прогонио ту нову

вјеру. И он је мрзио људе, који нијесу марили за јавни живот, за чисти, за сигурност државе; али морамо споменути, да се сви хришћански обреди ограничавали на молитву и на састанке, на којима су вјерници сједили за опћом трпезом, и да је Трајан, као и остали цареве, строго забрањивао тајне скупштине, ма које год врете биле. У оно доба мало је који народ, као римски, заводио друштвени живот: прости тежак, ковач, пекар, рибар, морнар, сваки занатлија тек је онда могао дићи поносито главу, кад је припадао своме особитом друштву; богаташ, аристократа, није имао чега да се боји, али сиромаху тежаку, који је трпио од велике разлике сталежа, није било другог уточишта до у колу својих другова. Ту је скупа с осталима благовао, ту је у свакој неприлици налазио припомоћи, а друштвена благајна, у коју је он мјесечно малу свотицу улагао, старала се и за његов погреб. Нема доказа, да је влада, за вријеме републике, зазирала од тих састанака; по свој прилици није допуштала да се чланови састају у ноћи и тајно. Али чим је Јулије Цезар преокренуо политичко устројење, сва су погибљивија друштва била распуштена. а, по нову закону, забрањено установљење нових. Казне бијаху страшне: који год купи какво друштво, биће осуђен онако, као да је мачем у руци навалио на свете храмове; једном ријечју: биће му посјечена глава, или ће се бацити пред дивљу звјерад, или ће се жив спалити. Строгу забрану укинуо је тек Александар Север; али за Плинијева времена закон је још са свим својим

последницама опетојао. Од свих царева Трајан је сигурно онај, који се је највише бојао тих скупштина и држао их опасне за Рим и за свијет. Кад га је Плиније једном упитао, хоће ли допустити, да ковачи и занатлије у Никомедији подигну пожарничко друштво, отпоручио му је: „ми се добро сећамо, како су сличне ствари чешће ону провинцију узнемириле; под којим се год изликом ти људи састали, које год име себи надјенули, они ће се опет тајно сакупљати.“¹⁴ Како је пак цар све своје снаге улагао за сигурност царства, тако је био приморан да сам понови и повећа она друштва, која се старала, да буде вазда у граду хљеба и остале хране.¹⁵ Кад су се толико бојали пожарника, како су тек судили о састанцима Хришћана, људи, на које је народ и опако био киван! Од велике мржње и презирања били су принуђени да држе своје састанке што скривитије; али за што се толико крију? питали су поганици —; крију се, јер их је срам износити на видјело што тамо раде. Тај њихов живот дао је напоскон повода, да народ измисли најлуђе и најзлочестије оптужбе; по јавном казивању Хришћани су обасипали муком тек рођено дијете, свештеник га је више пута прободао пожем, а вјерници су онда пили његову крв, и удове му на гадан начин откидали; по том су раскошно благовали, док се на одређено вријеме нису свијеће удубљивале те се у оној тами чланови подавали најрамотнијим путним печитошама.¹⁶ Залуду су на такове несмислене нападаје навађали пред судом ријечи самога јеванђелија, које су тумачиле вјерска начела; залуду су спомињали самога Исуса, који је наређивао да се морају оставити сваке и најмање раскоши и удобности живота; залуду су и сами римски сјци тврдили, да се на хришћанским састанцима ништа не ради, што закони забрањују; залуду те измишљотине нијесу могле да се одрже пред здравим разумом — народ је једнако у њих вјеровао. Сам Плиније поручује цару, што су му ти невољници приповиједали о својим састанцима: „по њима — нише — вае се њихов злочин у томе састоји, што им је обичај сакупљати се на одређене дане у зору, да се моле Христу своме богу; ту се они затјечу, да ће један уз другог стати, али не да врше какво рђаво дјело, већ да не ће никад ништа

красти, никад нападати на путнике, никад пре љубу учинити, да ће задану ријеч одржати. По том сједну сви за трпезу, гдје им је јело најпростије; на ми кажу да ово потоње не ће више учинити, по што сам им ја по твојој наредби забранио такове скупштине“.

Ето дакле гдје су и сами њихови састанци давали повода најтежим педенсама. Али су их цареви могли и прогонити као сједбенике стране вјере. Тертулијан, тај велики бранилац Хришћана, спомиње неки стари закон, по којему се стране вјере нијесу смјеле ширити у Риму, а да их сенат прије не одобри;¹⁷ него поред све строгости јавно је мијење било противно томе закону, а како каже Боасје: обична болест народа, у којему влада политезизам, то је што једнако хоће да умножи број својих богова; колико их год имао, хоће да их више стече, док једнога дана ето га гдје се клања пред боговима свега свијета.¹⁸ Али је закон једнако трајао, а до прилике могао се претворити у страшно оружје у рукама римских царева, као онда, кад се Тиверије њим послужио да прогна четири хиљаде Јевреја у Сардинију, где ће пострадали од грознице.¹⁹ У исто доба пак видимо, како су сами Хришћани припознавали, да њихово тако звано злочинство не пада само под онај закон, јер Тертулијан јасно каже да су оптужени и прогоњени поглавито због оскрвљења светих ствари и због велеиздаје.²⁰ Под првим чланком оптужбе могло би се разумијети, да су позвани пред суд, што не поштују римске богове; али сама ријеч *sacrilegium* значи: крађа, уништење светих ствари у храмовима, а тешко нам је вјеровати да су први Хришћани икад тако што урадили. Може бити да се почетком другог столећа смисао велеиздаје проширио, и да је (по Момсену) закон о велеиздаји бранио толико цара колико римску вјеру и све што је с њом скопчано.²¹ И ето гдје се оптужба велеиздаје диже као страшило пред невољним Хришћанима; под њом се разумије сваки покушај, напереп против сигурности римскога народа. Јесу ли они шта намјеравали против те сигурности? Је ли икад откривена каква њихова завера? Та они нијесу нападали ни на какву

¹⁷ Apolog. 5.

¹⁸ Boissien. La fin du paganisme. I. 419.

¹⁹ Tac. An. II. 85.

²⁰ Apolog. 20.

²¹ Der Religionsfrevdel nach röm. Recht. Момсенова расправа није ми позната, али је наведена у Boissien-овој књизи: La fin du paganisme.

¹⁴ Epist. X. 43.

¹⁵ Aurel. Victor. 13 collegia pistorum.

¹⁶ Tert. Apolog. 7. 8. 9. Octavius. 9. 10. 30.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

свјетовну власт, ни на какав чланак државног поретка; нијесу нападали ни на поглавити темељ старишкога друштва: на роштво. И они су имали своје робове, и баш хришћанске робове, којима је Св. Петар јасно прописивао да буду вјерни и одани својим господарима, и ако они не поступају благо њима, и ако их је тешко задовољити.²² Али ваља знати сумњичави карактер Рима, тог великог тиранина, који је, од превелике моћи и господства, непрестано био на опрезу, снује ли се шта против њега. Чудновати живот Хришћана, њихови тајанствени обреди, њихово строго и озбиљно понашање, то је све побуђивало у Римљанима неки неисказан немир, а јавно се мишљење све то већма увјеравало да Хришћани (како о њима пише Тацит²³) онако живе, јер мрзе људско кољено. А доиста, шта је о њима могао мислити поганин, који је случајно читао у јеванђељу: Ако ко дође к мени а не мрзи на својега оца, и на матер, и на жену, и на дјецу, и на браћу и на сестре, и на саму душу своју, не може бити мој ученик!²⁴ Криво схваћање апостолових ријечи могло је лако довести људе до закључка, да Хришћани доиста мрзе и оно, што крв хоће да ти је драго. Питали су опет, какви су ти грађани, који не пристају у оној весеље, кад ето сенат свечано проглашава, да римска држава није никад онако срећна била? Какви су то грађани, који не ра-свијетљују своје куће, кад стигне у Рим вијест о каквој побједи на граници? Какви су то људи, који не полазе ни циркус ни амфитеатар, кад су игре цару на част? За што иду онако сјетни путем? За што су увијек невесели? Шта снује тај свијет, који се у тајним избама крије од сунца, на јави једнако ћути, а тајно једнако блебеће?²⁵

Али поглавити доказ велеиздаје било је то, што Хришћани нијесу припознавали божанство римскога цара. Ето шта Плиније поручује Трајану: „Ја их прво питам, јесу ли Хришћани; припознају ли да јесу, онда их по други и трећи пут питам и пријетим смртном казном; не одустају ли од те исповиједи, онда су кажњени. Има некојих — каже даље — који, кад их по други пут питам, поричу се и кажу да су некад

давни Хришћани били: пред њих су одмах изнесени кипови богова и твој властити кин, а они им жртвују, како им ја наредим, тамјаном и вином“. По његовим ријечима јасно је да је обожавање цара могло отклонити Хришћане од стране оптужбе велеиздаје; нијесу ли пристајали на то, онда им није више било спаса. Пред таквом оптужбом нестајала је свака разлика друштвеног положаја, која је опет толико вриједила у осталим случајевима: велеиздајник је смакнут, па био он роб, занатлија, витез или сенатор. Али цара, као главу државе, Хришћани су доиста припознавали, они су се молили Богу, како је Св. Павле наређивао „за царе и за све, који су у власти“;²⁶ на обичним састанцима молили су му се, дижући руке у небо и голе главе, и тражили су од Бога „да пода цару дуг живот, припознату од свијета власт, слогу у обитељи, побједу на бојном пољу, вјеран сенат, крепосне поданике и да напосок вас свијет буде у миру“.²⁷ Припознавали су царску моћ над људима и над људским стварима, али „да је цесарево све, шта би Богу преостало?“²⁸

Кад се Октавијан, по предлогу Мунација Планка, „удостојио“ да прими назив Augustus (који се је надјевао храмовима, што су посвећени по вјерским обредима), онда је цар постао света особа, његова је власт божанска, а он је сам намјесник богова на земљи; по његовој смрти нови владар проглашава апотеозу свог претходника, и по сенатовој одлуци одређено му је мјесто на небу поред Јупитра и Марта. Наш Плиније каже Трајану: Ти си поставио свог оца Нерву на небо, али то нијеси учинио из обијести или да се самоме небу ругаш, већ што си увјерен, да је у истини Бог“.²⁹ Ове су ријечи доста чудновате, јер тешко нам је помислити да су Плиније и Трајан увјерени о Нервином божанству; та учени људи нијесу од ријечи до ријечи схваћали идеју о апотеози. Они су правили велику разлику између апотеозавана цара и правих богова; цар на небу није за њих друго него неки полубог, по калупу јелинског хероса; то је човјек, који тамо на високу сједи, јер су његове врлине тражиле награду преко гроба. Али за простака цар је прави бог, који се јавља као остали у сну и у облацима. Жива пак цара,

²² Посланица I. 2, 18, и Св. Павла Колошанима III. 22, 23.

²³ Annales XV. 44.

²⁴ Јеванђ. по Луци XIV. 26.

²⁵ Latebrosa et lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula — Octavius, 8. 4.

²⁶ Тимотију II. 2.

²⁷ Tertul. Apolog. 30.

²⁸ Apolog. 15.

²⁹ Paneg. 9.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.и како је света особа, ипак не обожавају, осим ако махнит какав владар, као Калигула и Домицијан, захтијева од преплашеног сената, да га већ за живота уброје у богове; ми ћемо само споменути, како је Трајан ријетко кад допуштао да се његов кип намијести поред кипа Јупитрова.³⁰ Тим је дакле Август обезбједио себи и својим потомцима моћ и углед, али је тим дао и повода страшноме прогонству вјере, која није могла да припозна тај нови чланак римскога устројења. „Ја — каже Тертулијан — не називљем цара богом, јер прво не умијем лагати, а опет не ћу да му се ругам; ја немам него једног господара, а тај је и царев господар; само њега треба обожавати, ако хоћеш да буде наклоњен и владару. Чувајте се дакле да не испоредите с Богом човјека, који без њега ништа не може.“³¹ Вјерска начела поганика и Хришћана, ходила су дакле сасма противним смјером. Видили смо, шта је Плиније тражио од Хришћана, да се увјери, јесу ли се заиста освијестили. Увјети за опстанак били су им јасно назначени.

У смислу римских идеја и закона, држава је вршила своју дужност, кад се је толико старала да тријеби нову вјеру. Пуна је црквена повјест мука и невоља, што су трпјели Хришћани; али поред све крви, којом је омашћена свака страна те њихове доиста велике историје, данашња је критика рашчистила истините догађаје од предаја и претјеривања, те је баш за доба нашега писца доказано, да право прогонство још није било. Како је Плиније с Хришћанима благо поступао, онако су по свој прилици и остали сџци. Вјерници се нијесу увијек казнили: који баца грумен тамјана на олтар пред Јупитром, прост је од казне; који су пак тврдо при својему богу остајали, мало су кад смакнути; или су затворени, или прогнани или су послани у руднице.³² Сџцима је највише до тога било да одврате људе од њихових начела; предочавали су им све сласти живота и сву грозоту смрти; кад пријетњом нијесу од њих ништа постизали, онда су их стављали на свакојаке муке, да свладају ту њихову још нечувену тврдоглавост, као што је и сам Плиније чинио. Али је таква упорност на жалост често изазивала и у сџца још већу постојаност у истраживању истине — и ето како се збивало да су

муке и казне онако страшне биле. „Ако се чудите — каже Боасје — што је било људи, који су тако шта наређивали, веће нам је чудо што су невољне жртве често и својевољно хитале да тако шта подносе“.³³

Може бити да Хришћани не би били никад толико претрпјели од римских судца, да нијесу на се навукли мржњу простога народа. Та знамо како су у оно вријеме сви напори филозофије тежили на то, да ублаже карактер друштва, и да морал, дотле подвргнут господству страсти, заузме мјесто, које му припада у људском срцу. Али она филозофија, која је толико расвијетлила памет и разборитост вишим сталежима, она је мало продрла у ниже слојеве друштва, а најмање пак у сељака: он се још чврсто држао својих старинских мита, а стара митологија — рекао је не знам већ ко — како је постала од просматрања природе, тако је на пољу и на ливади била још увијек као у својој кући. Простак, далеко од сваког моралног развитка, дочекао је хришћанство као права непријатеља. „Колико се пута — приповиједа Тертулијан — на нас камењем бацали! Колико су нам пута спалили куће! Па чак и гробови наше браће откривани су, љешине извађене и раскомадане!“³⁴ На први мах чисто смо у чуду, кад видимо, на какву је одвратност нова вјера наишла баш код оних људи, којима је она обећавала да ће бити први у царству небеском, којима је она разбијала окове и проглашавала једнакост на земљи. Али је на жалост велика истина, да прост свијет или се махом занесе за каквом идејом или јој постаје највећи противник; који је нову вјеру пригрљивао, био је најжешћи Хришћанин; који јој се противио, био јој је најљући душманин. Томе непријатељском елементу придруживао се и други, који га је шта више и гонио и раздраживао да напада на Хришћане, а то су били не само заступници римске вјере, који су кривим оком гледали брзи развитак нове науке, већ биле су и оне источне вјере, што су у оно доба господовале у Риму. Свештеници богиње Цибеле, египатске Исиде, гатаоци, врачари, живили су варајући прости свијет; смуцали су се по крчмама, по улицама, гладни, на пола голи, принуђени да продају све што на себи имају,³⁵ да спавају на нечистим мјестима, поред лупежа,

³⁰ Epist. X. 8. 9.

³¹ Apolog. 33. 34.

³² Apolog. 12. In metalla damnatur.

³³ Fin du paganisme I. 430

³⁴ Apolog. 37.

³⁵ Martialis XIV. 204.

морнара, робова и гребодера.³⁶ Глупа им је свијетина вјеровала, а они су јасно доказивали како су све Хришћани криви, што су толике невоље на свијету, јер су богови љути, е та нова вјера одвраћа народ од старинских храмова; пада ли непрестано киша, устраје ли превећ сунца, разлије ли се Тибар преко обале, удре ли гдје тријес, Хришћани су томе криви.³⁷ Јаох ти пак невољницима, кад су јавне светковине, кад су игре у циркусу и у амфитеатру! Те страшне школе окрутности и разуданости биле су као створене да с њих Хришћани пропате. У циркусу носиле слике богова и царева; гладијатори, што се клали, крв, што је по нијеску текла, то је све раздраживало већ и онако окрутну ћуд римску; али ни заклани гладијатори, ни заклана звјерад није задовољавала те крволочне беспослењаке: они су чешће тражили да се доведу и сужњи и који су на смрт осуђени, да их лавови растрају; а куд среће, кад су им прируци Хришћани!

Поред свега тога није било права прогонства за вријеме Трајаново; сам се Тертулијан не тужи на њега. Царев одговор на Плинијево писмо јасно доказује, како је он желио да се праведно поступа Хришћанима. „Не ћу — каже — да их сам тражиш и гониш на суд; казни оне, који припознају да тој вјери припадају; они пак, који жртвују нашим боговима, и ако сумњаш да права своја чувства крију, нека су слободни“. Можемо пак и то рећи, да се Римљани у оно доба нијесу још толико бојали тог новог бога, који је свијету казивао, да онај, који се не одрече свега што има, не може бити његов ученик;³⁸ та не господује ли Рим и без њихова бога над цијелим свијетом и над њима самим? Идеја о свеопћој вјери није се никад приказала људима, који су десно и лијево гледали, гдје се напоредо дижу храмови свих могућих вјера. Касније, у трећем вијеку, кад је хришћанство преотело мах, кад је стари свијет

напокон увидио каква му опасност пријети од тих скромних и сиромашних вјерника, онда је борба све то жешћа постајала, а и најбољи цареви нијесу већ зазирали ни од каква средства, да се нова вјера уништи. И гле, баш у оно доба закони су блажи били и против простих злочинаца и против политичких прекршаја, а најславнији су законодавци цвјетали; али за Хришћане није било милосрђа никаква, а борба је била приметна између њих и власти. Закон о велеиздаји сачувао је сву своју строгаост, али само напрама хришћанству; а Тертулијан, који је као правник добро познавао римски законик, каже: „ми смо живи спаљени, само због нашег бога; дочим такову казну не трпе ни прави завереници против сигурности државне, ни они, који очито падају под закон велеиздаје“. Хришћанство је ипак тајно, али увијек једнаком енергијом поткопавало темељ старинској згради.

О великом уму Трајанову није већ сумње; али и најмања појава какве нове идеје, која би и мало могла постати опасна држави, расла је пред његовим очима као да је права и велика опасност, којој је он морао са свом строгаости стати на пут. Он је доиста први римски цар, који је Хришћанима, ма којему народу припадали, устезао оне повластице које су све остале стране вјере уживале; неденсао их је само у колико су се они, по његову мишљењу, јавно противили законима и власти и били опасни за мир римскога друштва. Је ли он зар предвиђао у дубини своје душе, да је та нова вјера позвана да побуди најзнатнију револуцију, што је свијет икад дочекао?...

Свијет је пак његову успомену радо сачувао: ередњи га је вијек преобразио у неку предају. По њој је свети Гргур папа испросио од Бога да буде Трајан спасен са његове велике добротe, и како кажу, Бог му је угодни. По Данте-овој Божанственој Комедији Трајан је на небу; по суду данашње критике Трајан и његово доба заузимају једну од најљешних страна велике римске историје.

Јосип Берса

³⁶ Juven. VIII. 176.

³⁷ Apolog. 40.

³⁸ Ев. по Луци XIV. 26.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

(Наставак)

Александр Иванович Левитов родио се 1835 године у селу Добром, лебедјанскога округа, тамбовске губерније; отац му је био ђакон и држао гостијоницу, а осим тога и сеоску школу. Још као дијете научио је читати и писати и прије него што је ступио у школу (лебедјанско духовно училиште), помагао је оцу у његовој сеоској школи. Како је одлично положио испит за духовно училиште, буде му допуштено, да може остати код куће и да долази само на испите. Кад је добро положио и завршио испит у духовном училишту, пође у семинар у Тамбову. Тај семинар био је са свијем аскетски удешен. Левитов, који је код куће имао, истина, пуне руке посла, био је ипаче слободан, те се није могао навикнути на тај семинарски живот, гдје је наишао на ђудљиву окрутност управитељства и сурове обичаје другова. Његов меки карактер, његове песничке наклоности нијесу биле за ту средину, гдје не налажаше ни одзива ни заштите, него су га и другови и професори нападали и пецкали. Но ерећом нађе друга, с којим га зближи љубав к читању и литератури и који га бранише од нападаја другова, како бјеше физички јак, те је Левитов с њим на пошљетку отишао на свенаучините и живио њеко вријеме у Петрограду. То бјеше њеки Соколов, драматичар, који је писао и романае, у којим се црта неваљало одгајање омладине и штетне пошљедице његове.

Највољели су читати Шилера, Гетеа, Дајкенса, Текереја и Жорж-Сандову, а од рускијех књижевника Пушкина, Грибоједова, Љермонтова и касније Гогоља.

Левитов пријеђе у други курс семинарије, филозофију, али га не сврши. Инспектором семинарским постаде њеки монах Јероним, који није трпио ни најмањега одступанања од пређашњијех правила, ни

самостална рада и мисли, а особито није трпио свјетске литературе. Међу тим је Левитов већ био познат са својега „сочинијељства“ и једном га затече сам инспектор, гдје чита енглеске романае. Сада га стадоше прогањати. Једном дође сам инспектор у семинарски стан, гдје је живио Левитов и затече га око поноћи, гдје чита са друговима „Мртве душе“. Инспектор, затекавши га на мјесту „преступљења“, није бирао израза у својем гњеву; Левитов се не могаде уздржати, те одговори грубо. Шта је било послјије, ево шта каже сам Левитов: „Мене окривеше, без суда и истраге, да доводим у стан женскиње, да сам без узрока грдио управитеља и осудише, да ме шибају. Јероним је врло добро појмио, да ће така казна бити за мене осетљивија, него да ме истјера из семинара. Када позваше мене и сав разред у зборницу, онесвијестим се! . . . Шта је било послјије тога, не знам; само знам, да сам био осуђен на смрт; паднем у живчану врућицу и дођем к себи тек за мјесец дана и то у болници.“ Кад је оздравио, сврши и филозофски курсе и буде уза све то одређен, да пријеђе у богословско одјељење; по њега не бјеше више у семинару. Он и Соколов ријеше се, да пођу на свенаучините; упитају за савјет познанике, који су се већ учили на свенаучиниту московском и медицинској академији. Ови одобре њихову намјеру. Пише оцу о томе; отац му не одобри, по он је то све сликао оцу ружичастијем бојама, остајући при својему. И они се тако крену на пут.

Лијепо карактерише бијограф Левитовљев ту тежњу семинараца, да иду на свенаучините.

„Још у педесетијем годинама“ говори он „показује се тежња међу нашом омладином у духовнијем школама, да иду на свенаучините и друге више школе; а у шездесетијем и седамдесетијем годинама

завладала је та тежња тако умовима се минарскијех штомаца, да су јатомице грнули у пријестоне градове и другдје, гдје је било свенаучишта. Већина тијех ускока, људи без икаквијех средстава, нијесу имали скоро никаква појма о оному, што их чека; како ће ући у свенаучиште, или академију, како ће се издржавати, настављајући курс и т. д. Они се осјећаху незадовољни у тој околини, у којој живљаху и у којој се одгајаху и због тога су тражили излаза; излаз бјеше само — дочепати се свенаучишта... Једни од њих умјели су да уреде свој живот и сретно су свршавали курс, други, можда најдаровитији, не могаху издржати борбе са суровијем приликама живота, те су гинули под ударцима немиле судбине.“

Сав пут од Тамбова до Москве ишли су Левитов и Соколов цјешнице, с лакијем пртљазима на плећима, с њеколико рубаља у шагу и са дебелијем батинама у рукама. На путу сврати се Левитов кући, но не каже матери своју намјеру. Отац му даде пет рубаља и благослов. У Москви се разочарају: сазнаду, да је тешко добити стипендију, на коју су они рачунали; рекоше им, да иду у Петроград. Они се збиља и врате.

Настаде сада опет ту нова биједа за Левитова. Када је мати му чула, шта је учинио, тако је то на њу угјецало, да је за њеколико дана умрла, а он за то дочује тек послѣ њеколико мјесеца. Код куће је пошло све низ брдо: отац стао пити и да не би бабе му, отишло би све као низ воду. Међу тијем положи Левитов сретно испит и постаде студентом медицинске академије. То је било у августу 1855 године. Из почетка је кубурио, како није имао стипендије, по што је закаснио с молбом, него тек у другом течају доби стипендију. Осим тога упознаде се с војничким доктором Б. И. Маљѣјем, који му је ишао на руку.

У академији проводио је вријеме са Соколовијем и са још њеколико другова, много радећи и читајући, а кад и када би се и провеселили, кад би имали њеколико залишних рубаља.

„Левитов је“ каже његов бијограф

„био љубимац и душа друштву у том студентском кругу. Његово бистро онажање, природна веселост и разговори, који одсијеваху правијем оштроумљем и хумором, увијек су оживљавали студентска друштва и одушевљавали све слушаоце. Левитов имађаше симпатичну спољашњост. Овисок, тапак и стасит, овална лица, а по образима се разлијевала жарка румен, дуге плаве косе, која је падала у витицама до самијех плећа, смећих очију, које су гледале замишљено и свијетлиле умом. Глас му бјеше грудни тенор, тих, звонак и дубок, баш као да је излазио из самога срца. Само треба погледати то лице и чути глас, па да се човјек осјећа њекако мило и лако: лице то бјеше сад живо, весело, сјајући се од добродушнога смијеха, сад замишљено с изразом њеке благе сјете, сачушћа и љубави, сад опет весело и насмијано... Другови су љубили и умјели да цијене Левитова“...

Ту је Левитов читао својијем друговима свој први књижевни покушај: „Сельскій празникъ“, који је на пошљетку штампан под натписом: „Типы и сцены сельској ярмарки“.

Послије тога је мислио, да ће заштедјети њешто од стипендије, па да отиде кући, али то прокарта; дође вријеме испита, по мјесто анатомије њему је у глави Ребека Шарп (јунакиња Текереја, која бјеше његова „прва љубав“) и лица његове сеоске приповијести. Пред самијем испитом разболи се, те је сад било или да остави курс на другу годину или да пријеђе на свенаучиште. Сада тек види, да није требао учити медицине, те мишљаше, да пријеђе у филолошки факултет. Љето је провео код доктора Маљога, размишљајући, како да пријеђе у московско свенаучиште, по ту га снађе нова биједа. То је било у јесен 1856 године. По казивању сестре Левитовљеве „примора га њешто, да отиде из академије. О тому ми брат није нигда говорио; то мора, да је њека ужасна тајна и ја сам увјерена, да је и он сам настојао, да заборави ужасну истину. Тај догађај сјоми напошљетку његове силе, исквари карактер и помрача његову чисту душу. А друг његов и рођак, Е. И.

Шенотјев умрије, кад је брат отишао из академије: једни су говорили, да се убио, а други, да се отровао.“ Послије видимо Левитова као видара у Вологду, а за тијем у Шенкурску, архангелске гуверније, гдје је много трпио, пијући од тешка очајања и љуте невоље. За бијографски материјал за то вријеме могу нам послужити само писма његова кући и његовијех пријатеља њему. У писму, које је писао сестри, не казује своје адресе, те мишљаху код куће да је умро. 1857 писао му је његов друг и пријатељ Соколов, храбрећи га, да не клоне духом и да ради. Међу тијем је доктор Маџи радио код медицинскога управитељства, да ослободи Левитова. 1858 премјесте га у град Вељск, а доктор му пошаље новаца, да отплати стипендију, но он не одговараше својему заштитнику; ваљда није ни добио новаца. Послије тога у јануару 1859 пише му Соколов, да заврши свој „Селскій праздникъ“. У марту добије Соколов трећу главу „Сельскога праздника“, да преда у редакцију „Сына Отечества“ Старчевскога. На пошљетку 1859 добије слободу.

Међу тијем се удала његова сестра за ваљана човјека и имала већ ћерку, кад је к њима дошао Левитов. То је било у августу 1859. „Дошао он из Вологда болан, уморан и сломљен“ казује његова сестра — „скоро го и у њекијем папучама мјесто ципела. Мјесто коже на табанима било је комађе меса, и у то месо упилили се комади платна, којијем су биле обавите његове мученичке ноге. Ја опрах та мјеста својијем врелијем сузама, залијечих ране не скупијем љекаријама, него љубављу и његом.“

Кад је оздравио, отиде с прољећа 1860 у Москву. Баба и сестра заложу њешто рубенине, те с тијем оде на пут. У Москви није имао никога од познатијех. Док је трајало новаца, поћивао је у гостионицама, а кад му понестале новаца, поћивао је по клупама уз обалу или у даншчарама, гдје се упознао са претрглијама, који су га хранили и чистили тутуном. Одавде би ишао сваки дан на пошту, да види, јесу ли стигли повци, но увијек би се враћао празнијех шака. Једном се сретне слу-

чајно са једнијем другом из семинара, но овај не само да га није потпомогао, него му није ни допустио, да преноћи у стану његову. Међу тијем стигну му повци од куће. Сестра његова прода два вола очина, те тако сад најми стан.

Биједни Левитов ипак је и даље радио, но тако је мало вјеровао у своју литерарну снагу, да га је увијек морао њеко са стране да подстрекава. То бјеше њеки стар човјек, који бјеше слагач у штампарији „Русскога Вѣстника“. Овај га упозна и препоручи Аполону Григорјеву, који бјеше тада у редакцији тога листа. Но прије тога однесе он сам рукопис Григорјеву, кад Левитов не хтједе. На рачуи хонорара даду му сто рубаља и постаде осим тога још помоћник секретара у редакцији тога журнала. То учини, те је опет заборавио на све своје биједи и страдања: већ је намишљао, да ће моћи ступити у свенаучиште, слати својој сестри много новаца, и њој пише: „да се узда у њега као у камену гору“. Ту се упозна с В. Сљепцовијем, Бабиковијем, И. Кељсијевијем, А. А. Свириденком, А. А. Козловијем, који је тада био директором редакције „Московскога Вѣстника“ а сада професор Кијевскога свенаучишта, и са другијем. Но послјије два мјесеца разболи се и отиде у болницу, не вративши се више у редакцију, ма да му је мјесто било остављено. Рукопис, који је одобрио био Григорјев, врате му патраг, како је Леоптјев нашао, да не одговара правцу журнала.

Тек 1861 у првијем бројевима „Московскога Вјесника“ почела су се први пут штампати дјела Левитова, то бјеше: „Слаткое житъе“, треће по реду. „Ярмарочныя сцены“ бјеху послане у журнал Достојевскога „Время“, гдје су биле штампане у августу 1861. Ту је доштампано и „Слаткое житъе“, кад је престао да излази „Московски Вјесник“. У „Русској Рѣчи“ изиђе 1861 „Цѣловальничиха“ и „Проѣзжая степная дорога“.

У то вријеме почеше се појављивати доста често његове црте и приповјести у већијем и мањијем журналима московскијем и петроградскијем: у „Зритель“ — друга цртица „Степная дорога, „Мирской

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

судъ“ („Расправа“), „Дурочка“; у „Развличеніи“ — „Дорожній очеркъ“ („Насупротивъ“) и т. д.

Послије тога отиде Левитов у Петроград, гдје стече много новијех познастава у литерарнијем круговима, особито млађијем; у „Библиотекѣ для Чтенія“, „Русском мѣрѣ“, „Очеркахъ“, „Народномъ Богатствѣ“, „Искрѣ“ (под псевдонимом Ивана Сизова), послије у „Современикѣ“ и „Вѣстникѣ Европы“ појављује се цијели ред његовијех чланака и приповијести.

Овдје живљаше тешко због климата и што није имао новаца, те се одавде опет пресели у Москву, гдје га другови једва познаше, тако је био опао и промијенио се. У августу 1866 добије мјесто за учитеља рускога језика у Рјашку (Ряжскѣ), но не прође ни мјесец дана, кад видје, да је то „једна од највећијех глупости, што их је учинио у животу“, те га већ у октобру видимо опет у Москви. Ту је давао часове у једној московској женској гимназији, но ни то не издржа и опет наставдоше за њега худа времена. Гладовао је и зебао, падао у болницу а кад и кад преселио се к пријатељима, кад није могао више да издржи. Но уза све то он је ипак љубио свој друговеки круг, гдје су младе идејалисте тражили истину и више сврхе животне. „Ма како да је много искусио у животу и код људи — казује његов биограф — ма колико да је поднео искушења и недаћа, увијек се запосио слушајући младе ријечи и вјеровао, као што може само вјеровати младић, који још није могао да остави школске клупе. Уза све то Левитов је умно увијек на први поглед да оцијени личност и њезино достојанство и с малијем изузецима увијек се обистинило, што је Левитов рекао. Врло би га тиштало, кад би се разочарао о људима. Своје симпатије и антипатије увијек је отворено казивао, не устежући се ни мало“.

1866 отиде опет у Петроград, по литерарна неудаћа и болест примора га, да оде из Петрограда, те га видимо као по-

моћника поглавару код николајевске жељезничке пруге, но за по године ето га опет у Петроград, гдје се одаје пићу, бољећи се са сваком биједом и невољом.

У августу 1870 дође Левитов опет у Москву, гдје опет почињу нове биједи и невоље. Растројено здравље требало је лијечења, но не бјеше новаца за то. Жеља, да види мјесто свога рођења, тако га је обузела, да се једнога јесењега дана по највећој киши пустио пјешнице у тамбовске степе. Њеки познаник његов, који га је хтио да походи, стаде га свукуда тражити и нађе га у крај пута у јарузи скоро опесвијешћена, гдје је пао од изнемоглости. Њеки пријатељ узме га к себи, те су пријатељи чинили, што су могли, но нијесу му могли са свијем помоћи.

Левитов је ипак радио и баш у тијем најневољнијим приликама хтио је да напише један овећи роман; но како не има ђаше мирна времена за то, роман није напредовао, него само извади из њега једну епизоду под називом „Говорящая обезьяна“, која је штампана послије његове смрти 1879. У почетку 1871 врати се у Петроград, гдје се наставила страдања, муке и патње и пијанство од очајања. Још једном одлази за учитеља у Козлов, намјерава, да издаје свој журнал, но не добије допуштења за то, управља њеко вријеме редакцијом илустрованага журнала „Сіяніе“ и т. д. по свагдје га прогања несрећа, јер је непрактичан и неистражан. Пошљедње године проживио је у Москви, гдје су почели да излази један по један од зборника његовијех дјела, но мало се о њима говорило у литератури, а то је још већма тиштало Левитова. Но он се ипак уздао, да ће моћи написати роман, гдје би показао позитивне и негативне стране рускога народа, послије би опет посумњао у себе и падао у очајање. У почетку 1875 године разболи се озбиљно, тако, да се више није ни дигао. У јануару 1877 године умрије Левитов од сушице у свенаучишној клиници у 42 години својега мученичкога и горкога живота.

(Свршиће се)

Милан Поповић

САДРЖАЈ: Песничтво: Кнез Борич. Мрки Вук. — Поука: Плицијево писмо о Хришћанима. — Књижевност: Александар Ивановић Левитов.